

DE OORSPRONG VAN DE KONGREGATIE DER BROEDERS XAVERIANEN

J. DEVADDER C.F.X.

Aan de stichtingsgeschiedenis van de Xaverianen werden pas in een relatief recent verleden historisch betrouwbare publikaties gewijd, die evenwel nog allemaal op min of meer populaire wijze werden geschreven¹. In deze bijdrage willen we proberen langs meer wetenschappelijke weg de oorsprong van de Xaveriaanse gemeenschap te benaderen.

De waarschuwing van T.J. Rijken

De Stichter van de Kongregatie van de Broeders Xaverianen was een Nederlandse leek, Theodoor Jacobus Rijken, die op 30 augustus 1797 in het Noordbrabantse «kerkdorp» Elshout, in de buurt van 's-Hertogenbosch, werd geboren². De getuigenissen van zijn tijdgenoten zijn unaniem omtrent de intellectuele begaafdheid van Rijken. Toch kreeg de schrandere knaap geen kans tot uitgebreide studies wegens het voortijdig overlijden, in 1807, van zijn vader Antonius Rijken, de timmerman van het kleine dorp. Zo zag de jeugdige Rijken zich genoopt spoedig een ambacht te leren en was hij schoenmaker geworden.

1. Zie o.m. BR. AUBERT, C.F.X., *March On! God will provide*, Boston, Massachusetts, 1962. J. DEVADDER C.F.X., *T.J. Rijken, Stichter van de Broeders Xaverianen*, Brugge, 1977. J. DEVADDER C.F.X., *Aux Origines des Freres Xaverians*, Brugge, 1981.

2. Over T.J. Rijken werden, voor deze studie, vooral volgende archieven geraadpleegd: Archief van het Bisdom Brugge, Rijksarchief van 's-Hertogenbosch, Xaveriaans Generaal Archief te Rome (verder aangeduid als XGAR).

Hoe kwam die schoenmaker dan op het idee een opvoederskongregatie te stichten, die vooral voor het missiewerk in Amerika zou bestemd zijn ?

Om die vraag te beantwoorden staan ons talloze dokumenten ter beschikking. Rijken zelf was bij dat onderzoek uiterst behulpzaam, aangezien hij blijk gaf van een uitzonderlijke zin-voor-de-geschiedenis. Reeds in 1822, dit is 17 jaar vóór het stichten van zijn kongregatie te Brugge, begon hij dokumenten op zij te leggen, die tot op heden werden bewaard. En toch gebruikt diezelfde Rijken, met betrekking tot de oorsprong van zijn stichting, een uitdrukking die bijna als een ontmoedigende waarschuwing klinkt.

Immers, enige tijd na de stichting, zette Rijken zich aan het samenstellen van een autobiografische schets. Jammer genoeg vergat hij het stuk te dateren en bracht hij het, in zijn verhaal, nooit verder dan het jaar 1826. De eerste alinea van die schets bevat de waarschuwing, waarover wij het zojuist hadden. Rijken schreef immers³ : «Om de opkomst dezer Congregatie tot in de diepe wortels na te sporen, verfynen de zelve tot zoodanige fyne haartjes, dat men nauwelyks (om niet te zeggen onmogelyk) de eerste kiem derzelve vinden kan».

Meer dan een waarschuwing schenen die woorden van Rijken een aansporing en een uitdaging in te houden om toch te pogen die «eerste kiem» te gaan zoeken. En Rijken zelf zou, dank zij andere geschriften, een heel hulpvaardige hand toesteken...

De oorspronkelijke inspiratie

In twee dokumenten, respektievelijk geschreven in 1853 en 1864, beweert Rijken dat hij reeds in 1827-1828 aan de stichting van een Broederkongregatie voor de Amerikaanse Missie had gedacht⁴.

In die tijd was Rijken te voet naar Rome gereisd en had hij aan Paus Leo XII zijn stichtingsplan voorgelegd. Dat de Paus, onder andere wegens de gespannen verhoudingen tussen de H. Stoel en de Regering van Willem I der Nederlanden, niet op het voorgestelde

3. XGAR, I-A-4.

4. XGAR, I-D-3, brief van 22 maart 1853 en Archief van het Bisdom Brugge, C. 390, 1864, «Cahier nr. 2».

plan kon ingaan, is een ander verhaal. Hier interesseert ons vooral Rijkens ondubbelzinnige bewering dat hij reeds in 1827-1828, dus 11 jaar vóór de stichting te Brugge, met dergelijke stichtingsideeën rondliep.

Weer duikt de vraag op : hoe was Rijken op die ideeën gekomen ?

Een grondige lezing van Rijkens al te korte autobiografie helpt ons een stapje verder. Rijken vertelt er dat hij «een werelsch leven» leidde vanaf zijn veertiende tot ongeveer zijn negentiende jaar, met andere woorden zowat van 1811 tot 1816. Dit was de merkwaardige periode waarin de Nederlanden (Nederland én België) het einde kenden van de Franse heerschappij onder Napoleon I om, daarna, een onafhankelijk Verenigd Koninkrijk te worden onder Koning Willem I van Oranje. Vermoedelijk heeft Rijken, samen met de «werelsche kammaraten» over wie hij schrijft, net iets te veel genoten van de vieringen die de wisselende politieke situatie meebracht. Hoe dan ook, rond 1816 werd Rijken, naar zijn eigen getuigenis, «door eene diepe vernedering» getroffen. Dat werd de aanleiding van zijn bekering waardoor hij, zo getuigt hij, verliefd werd «op den dienst van God». In zijn autobiografische schets beschrijft hij vrij uitvoerig de gevolgen van die bekering, maar voor onze speurtocht is vooral de volgende bekentenis belangrijk. Hij zegt immers dat hij zich geneigd ging voelen tot een «penitentius (...) leven» dank zij «het lezen van goede boeken die my langzaam (...) al meer en meer in de hand kwamen».

Het merkwaardige is inmiddels dit : we kunnen bijna stuk voor stuk Rijkens lektuur uit die tijd volgen. Immers, voor eigentijdse geestelijke lektuur was hij aangewezen op de éنية katolieke publicist in de Noordelijke Nederlanden van toen, de bekeerling Joachim George Le Sage ten Broek⁵.

De domineezoon J.G. Le Sage ten Broek (1775-1847), een notaris met een flinke praktijk, had zich in 1806 in alle stilte tot het katolicisme bekeerd⁶. Maar in 1816 verbrak hij die stilte door de

5. J. DE JONG, *Handboek der Kerkgeschiedenis*, Utrecht, Leuven, 1949, Deel IV, p. 116, heet Le Sage de «vader der Nederlandsche katholieke pers die hij jarenlang bijna alleen vertegenwoordigde».

6. Gegevens over J.G. Le Sage ten Broek werden ontleend aan het tweedelige werk van G. GORRIS S.J., *J.G. Le Sage ten Broek en de eerste Faze van de Emancipatie der Katholieken*, Amsterdam, 1947 en 1949.

publikatie van een boekje, dat zowel onder protestanten als katolieken opschudding verwekte : *De Voortreffelijkheid van de Leer der Roomsch-Katholieke Kerk*. Tot aan zijn dood in 1847 zou Le Sage blijven publiceren : brochures, boekjes en boeken, soms erg uitdagend tegenover de protestanten maar steeds bedoeld als ruggesteun voor de zich langzaam emanciperende katolieken in Nederland. Zijn grootste verdienste als publicist lag wel in de uitgave, vanaf 1818, van het maandblad *De Godsdienstvriend*. Daar leverde Le Sage niet enkel vrij stevige theologische en spirituele bijdragen, maar gaf hij ook heel wat informatie ten beste over het leven van de katolieke Kerk in de wereld, speciaal omtrent het vernieuwde missieapostolaat van zijn tijd. In *De Godsdienstvriend* was Le Sages missiegeest duidelijk merkbaar, met name zijn belangstelling voor het missiewerk in de Verenigde Staten van Amerika.

Reeds het allereerste nummer van het tijdschrift, mei 1818, gaf een uitvoerig relaas over de katolieke missies in de U.S.A. Dat Rijken de allereerste nummers van *De Godsdienstvriend* gelezen heeft, is een zeer grote waarschijnlijkheid. We hebben evenwel niet enkel waarschijnlijkheid maar zékerheid omtrent Rijkens bekendheid met een afzonderlijke uitgave, die Le Sage in het begin van 1819 in zijn maandblad aankondigde : de brochure *De Zegepraal van het Catholijk Geloof... uit eenen eigenhandigen brief van den Eerw. Heer Neerinckx* (sic). Die zékerheid danken we aan het feit dat Rijken later, in twee van zijn eigen geschriften, verschillende alinea's overnam uit de brochure van de Vlaamse missionaris Karel Nerinckx (1761-1824).

In feite zouden we moeten spreken van de brochure «Le Sage-Nerinckx», want Le Sage gaf veeleer een samenvatting van Nerinckx' «brief» en citeerde de missionaris pas uitvoerig vanaf bladzijde 31 tot bladzijde 36⁷.

Vooraleer Rijken echter die slotbladzijden bereikte, had hij op

7. Ziehier de volledige titel van die brochure : *De Zegepraal van het Catholijk Geloof, ter beschaming van ongeloof en dwaling, ter bevestiging van godvruchtige, en ter opwekking van trage christenen ; of Verhaal van de Uitbreiding der H. Kerk in Kentucky. Uit eenen eigenhandigen brief van den Eerw. Heer Neerinckx, R. C. Priester en Zendeling. Met eene Voorrede van J. G. Le Sage ten Broek, Notaris te Naaldwijk. Te Amsterdam, bij A. Schievenbus. 1819. Ten voordeele van de Amerikaansche Missie.*

bladzijden 13 en 14 het verslag gelezen van de ontmoeting, in 1818 op het «St. Thomas Seminary», tussen Nerinckx en Mgr. L. W. Dubourg (1766-1833), bisschop van Louisiana. Bij bisschop Dubourg bevonden zich toen, zo schreef Nerinckx, «ook eenige Vlaamsche jongelingen, die mede gekomen waren, om de akkers te bebouwen en aan de Missie tijdelijken onderstand te bezorgen. Zij hebben het voornemen, om zich door geloften te verbinden en eene soort van religieuze Gemeente te vormen⁸».

Bovenstaande korte tekst uit 1819 is, historisch gezien, de verst aanwijsbare inspiratiebron van Rijkens eigen stichting. Immers, Rijkens oudste geschreven stichtingsplannen, respectievelijk daterend van 1834-1835 en 1837-1838⁹, gewagen uitdrukkelijk van zijn bedoeling een instituut op te richten van «Broeders» — leke-religieuzen dus — die zich, in de Amerikaanse missie, zouden wijden aan het «onderwijs», in het bijzonder van «handwerken (en) ambagten (...) dienstig voor eene mensch in de werelse saameleving¹⁰.» Dat Rijken zich echter, in tegenstelling tot de mislukte opzet van Mgr. Dubourg, niet wenste te beperken tot het bezorgen van «tijdelijken onderstand (...) aan de Missie», had hij te danken aan zijn nadere bekendheid met de geschriften en, vooral, met de persoonlijkheid van de man die toen in de Nederlanden als een modelmissionaris werd bewonderd, Karel Nerinckx.

De droom van Karel Nerinckx

Dank zij Le Sages publikaties had Rijken Nerinckx' missiewerk leren kennen en waarden. Vanaf het einde van 1823 zou Le Sage voor

8. Over Mgr. L. W. Dubourg, zie o.m. M. J. SPALDING, *Sketches of the Life, Times, and Character of the Rt. Rev. Benedict Joseph Flaget, First Bishop of Louisville, Louisville, Kentucky, 1852*, pp. 172-175. BR. ANGELUS GABRIEL, F.S.C., *The Christian Brothers in the United States 1848-1948*, New York, N.Y., 1948, pp. 46-55. *The Catholic Encyclopedia*, New York, N.Y., 1913, Vol. V, pp. 178-179. *New Catholic Encyclopedia*, New York, N.Y., 1967, Vol. IV, p. 1081. — Wat de (spoedig mislukte) poging van Dubourgs Broederkongregatie betreft, zie in het bijzonder : J.A. GRIFFIN, *The Contribution of Belgium to the Catholic Church in America (1523-1857)*, Washington, D.C., 1932, pp. 131-133 ; ANT. DE SMET, *Voyageurs Belges aux Etats-Unis du XVIIe siècle à 1900*, Bruxelles, 1959, p. 51.

9. Zie respectievelijk XGAR, I-F-2 en I-F-1.

10. *Relaas* (1834-1835), XGAR, I-F-2, p. 5.

Rijken echter méér zijn dan de uitgever van zeer gegeerde geestelijke lectuur. In april 1823 was Le Sage zich immers gaan vestigen op het landgoed «Meer en Bosch» te Loosduinen bij Den Haag om daar, op eigen kosten, een «kindergesticht» te beginnen — een soort tehuis voor verlaten kinderen aan wie hij een katholieke opvoeding wenste te geven¹¹. Voor een man die, wegens zijn polemische uitgaven, reeds op een slecht blaadje stond bij de Regering van Willem I, was die stichting een uiterst gewaagde zaak. Maar Le Sage dreef zijn stoutigheid nog verder, toen hij de opvoeding en het onderricht van die kinderen ging toevertrouwen aan enkele medewerkers, die binnenshuis als monniken gekleed gingen — «met kap en koorde», zegt een politierapport — en van wie Le Sage hoopte de kern te maken van een kloostergemeenschap, de «Broeders van het Kind Jezus». Welnu, vanaf het einde van 1823 tot de late herfst van 1826 behoorde Rijken tot die «Broeders» van Le Sages gedurfde stichting¹².

In die periode van Rijkens verblijf stierf missionaris Karel Nerinckx, 63 jaar oud, te Ste. Geneviève in de Staat Missouri, op 12 augustus 1824¹³. Toen Le Sage dat vrij onverwachte overlijden vernam, was hij er diep door getroffen. Le Sage herinnerde zich dat hij Nerinckx, gedurende zijn laatste verblijf in de Nederlanden in 1821, verschillende keren had ontmoet en dat hij van hem een manuscript had ontvangen. Dat stuk zou Le Sage in 1825 als een «Nagelaten Brief» in brochurevorm uitgeven als hulde aan de betreurde vriend-missionaris¹⁴.

11. Voor gegevens over Le Sages «kindergesticht» te Loosduinen, zie G. GORRIS S.J., op cit., I, pp. 321-351.

12. XGAR, I-A-4 en I-B-5. Ook G. GORRIS S.J., op cit., I, pp. 328 en 333.

13. Onze gegevens over Nerinckx ontleenden we vooral aan de biografieën die aan hem werden gewijd, met name : C.P. MAES, *The Life of Rev. Charles Nerinckx*, Cincinnati, Ohio, 1880. W.J. HOWLETT, *Life of Rev. Charles Nerinckx*, Techny, Illinois, 1940. HELENE MAGARET, *Giant in the Wilderness*, Milwaukee, Wisconsin, 1952. Zie ook : *The Catholic Encyclopedia*, New York, N.Y., 1913, Vol. X, p. 752. *New Catholic Encyclopedia*, New York, N.Y., 1967, Vol. X, p. 341.

14. *Nagelaten Brief van den Weleerw. Heer Carolus Nerinckx, in leven Missionaris (sic) in Kentucky, aan zijne Bloedverwanten en Vrienden in Nederland*, 's-Gravenhage, 1825. Zie de «Voorrede» (door Le Sage), p. IX.

Nerinckx' missieroeping was, menselijk gesproken, het gevolg geweest van de moeilijke situatie waarin de ijverige priester zich onder de Franse heerschappij had bevonden. Geboren te Herfelingen, bij Ninove, op 2 oktober 1761, in een doktersgezin waarvan nog verschillende kinderen priester of kloosterling(e) werden, was Karel Nerinckx in 1785 priester gewijd. In 1794 werd hij benoemd tot pastoor te Meerbeek in het Leuvense, precies het jaar waarin de Zuidelijke Nederlanden onder Frans bewind kwamen. Toen vanaf 1797, ook in onze gewesten, de fameuze «eed» van de priesters werd geëist, weigerde Nerinckx beslist en zette hij klandestien zijn apostolaat voort als een van de vele «onbeëdigde priesters». Maar ook nadat in 1802 een konkordaat werd gesloten tussen Pius VII en Napoleon I, vertrouwde Nerinckx de hele kwestie niet. De toekomst zou hem enigszins gelijk geven wanneer Napoleon eigenmachtig een aantal artikels aan het konkordaat toevoegde.

Wegens zijn weigerige houding kon Nerinckx echter geen officiële pastorale benoeming krijgen en hij begon uit te zien naar andere apostolaatsmogelijkheden. Zo was hij in 1804, met een heel geringe kennis van het Engels maar met zeer veel goede wil om het te leren, in de Verenigde Staten aangeland, waar de toenmalige enige katolieke bisschop, Mgr. J. Carroll, hem met vreugde welkom heette.

Spoedig ontpopte Nerinckx zich in Amerika tot een dynamische missionaris. Voor ons onderwerp volstaat het te vermelden dat hij, bezorgd om de katolieke opvoeding van de jeugd, in 1812 de stichter werd van de allereerste Zusterkongregatie in Amerika, de «Zusters van Loretto»¹⁵. Diezelfde kommer bracht Nerinckx op het idee om voor de jongens iets soortgelijks te doen door de stichting van een onderwijzende Broederkongregatie. Blijkbaar vond hij niet zo gemakkelijk kandidaten voor die stichting in Amerika zelf, en daarom besloot hij ze te zoeken in Europa. Maar vooraleer naar Europa te reizen had hij reeds, met de drieduizend dollars die zijn «Zusters» bijeen gebedeld hadden, een eigendom voor de geplande Broeder-

15. J.A. GRIFFIN, op. cit. pp. 107-108 : «(...) on April 25, 1812, the first postulants received the veil (...). This was the commencement of the first purely American Congregation of Sisters». Ook : *New Catholic Encyclopedia*, New York, N.Y., 1967, Vol. X, p. 341 : «In 1812, with two young women, (he) founded the Sisters of Loretto, the first native American community.»

kongregatie gekocht : Mount St.-Mary's, in de Staat Kentucky¹⁶.

Wanneer Nerinckx, in augustus 1821, niettegenstaande de controle van Koning Willems politie, erin slaagde elf jonge mannen vanuit Amsterdam naar Amerika «over te smokkelen»¹⁷, bevonden zich onder hen ook drie kandidaten voor de geplande Broederkongregatie : de Engelse bekeerling Charles Gilbert, Jacobus Van Rijsselberghe uit Maastricht en een Vlaming van wie de naam onbekend is gebleven omdat hij kort na de aankomst in de States overleed.

Maar vóór dat overlijden was reeds het onherstelbare gebeurd : Nerinckx vond «zijn» eigendom bezet door een goedmenende maar voortvarende priester, William Byrne, die er een «high school» was begonnen. Om geen schandaal te verwekken door het inspinnen van een proces tegen een mede-priester, verliet Nerinckx zijn geliefd Kentucky en zou hij zijn laatste jaren werkzaam zijn in Missouri. Zijn «Broeders» gingen echter uiteen, voorgoed !

Le Sage kende de tragiek van Nerinckx' laatste levensjaren en hij heeft er stellig over gepraat met Rijken, die drie jaar lang met hem onder hetzelfde dak woonde als zijn trouwste medewerker bij Le Sages eigen poging tot het stichten van een Broederkongregatie.

Toen Rijken inzag dat Le Sages stichting wegens de argwaan van de Regering geen toekomstmogelijkheden had, bleven de mislukte pogingen van Mgr. Dubourg en van priester Nerinckx hem aansporen om stilaan zelf aan het oprichten van een onderwijzende kongregatie voor Amerika te denken. Dat verklaart hoe hij reeds in 1827-1828 een dergelijk stichtingsplan te Rome kon voorleggen aan Paus Leo XII...

16. M. MATILDA BARRETT, *Courage, American*, Louisville, Kentucky, 1962, p. 24. — Het verhaal van Nerinckx' poging tot het stichten van een Broederkongregatie en van de wijze waarop die stichting mislukte, is eveneens te vinden in C.P. MAES, op. cit., pp. 385, 457-458 ; BEN. J. WEBB, *The Centenary of Catholicity in Kentucky*, Louisville, Kentucky, 1884, p. 235 ; J.A. GRIFFIN, op. cit., p. 114 ; W.J. HOWLETT, op. cit., pp. 129, 350-359 ; K. SCHOETERS S.J., *P.-J. De Nef, 1774-1844*, Leuven, 1948, pp. 72-75 ; HELENE MAGARET, op. cit., pp. 162-177.

17. Die avontuurlijke, maar uiterst wel geplande afreis van de door de politie gezochte Nerinckx wordt uitvoerig verhaald in de bovenvermelde biografieën van C.P. MAES, W.J. HOWLETT en HELENE MAGARET. Omdat de later beroemde «Grote Zwartrok», de Jezuïet Pieter Jan De Smet uit Dendermonde, in 1821 ook tot Nerinckx' gezellen behoorde, wordt die afreis eveneens beschreven in E. LAVELLE S.J., *Le P. De Smet, Apôtre des Peaux-Rouges (1801-1873)*, Louvain, Paris, 1928, pp. 16-25.

De brochure van 1819 en Rijken

Voor Rijken was vooral priester Nerinckx de stimulerende inspiratie gebleven. Dat was zozeer het geval dat Rijken, toen hij zijn eigen plannen uitvoeriger op schrift ging stellen, als vanzelf teruggreep naar de brochure die Le Sage in 1819 had gepubliceerd. Bij het opstellen van zijn «Relaas» in 1834-1835 en van zijn «Plan» in 1837-1838 had Rijken drie hoofdbedoelingen : bisschopen en priesters gunstig stemmen voor zijn projekt, kandidaten werven voor de geplande stichting, en de beurzen openen van eventuele weldoeners. Ook Le Sage had, bij de publikatie van Nerinckx' verslag in 1819, kandidaten en weldoeners voor Nerinckx' missiewerk op het oog gehad. Daarom meende Rijken dat sommige citaten uit Nerinckx' brief best voor zijn eigen bedoelingen konden dienen en, zonder vrees voor plagiaat, nam hij bijna woordelijk enkele slotpassages over. Wanneer we de drie teksten onderling vergelijken, dan vallen sommige wijzigingen op die door Rijken werden aangebracht maar die — jammer genoeg — de lezing niet altijd vergemakkelijken. Nerinckx' oproep had immers een zekere allure en dat werd ook in de ingewikkelde zinsbouw merkbaar, maar het akkuraat gebruik van leestekens (door «uitgever» Le Sage ?) maakt alles duidelijk genoeg. In zijn geschriften bekommerde Rijken zich doorgaans weinig om leestekens en ook met de spelling nam hij weleens een loopje. Toch meenden wij dat het historisch belangrijk was hieronder de drie versies naast mekaar te publiceren, zoals ze in de respektieve stukken te vinden zijn.

DE BROCHURE VAN NERINCKX-LE SAGE 1819

Aan God, den gever en uitdeeler van al het goede alleen, zij dan eeuwigen lof en dank. Gijlieden, zeer lieven ! hebt met eene heilige voldoening bespeurd de eer en het geluk, u door dien goeden God geschonken, toen Hij ulieder hart bewoog, om deel te nemen in deze luistervolle uitvoeringen van de Goddelijke besluiten over dit gedeelte van het mensdomein, door een klein gedeelte uwer tijdelijke middelen aan deze groote bedoelingen dienstbaar te doen zijn ; voegende uwe gebeden bij de gift, om die Gode aangenamer te maken en er de goede uitwerking van te verzekeren. Laat anderen zich uitputten in het bouwen van kostelijke huizen en paleizen, in het oprigten van schouwburgen, danszalen en logiën, in het aanleggen van vermaak- en lustplaatsen, laat hen, te duren prijze, najagen, en, is het mogelijk, ook bekomen alles, wat het hart lust, wat de lust kan begeeren, en wat de begeerte verzadigen kan ; wat is er van dit alles, hetwelk in den dag des Heeren de geringste vertroosting verschaffen kan ? Helaas ! arme,

De oorsprong der Broeders Xaverianen

blinde en bedrogene stervelingen ! dan zult gij ontbloot van verdiensten zijn !!

Uwe handelwijze, allerliefsten ! door welke gij de vereering van uwen God bevordert, zijne kerken versiert, zijne huizen gesticht, zijne lijdende ledematen vertroost, zijne Dienaars geholpen, zijne dwalende schapen vergaderd, zijne verwilderde schepselen, de door den redelijken mensch dikwerf zoo onredelijk als onnatuurlijk verachte wezens, opgezocht, gevonden, gekoesterd, en van de laagste degradatie tot den verhevenen trap van leden der maatschappij, van Lidmaten der ware Kerk, van erfgenamen des Hemels opgevoerd hebt, deze mijte, zeg ik, zal ulieden als eene heldere sterre voorlichten, om, in den geduchten dag van doodelijke duisternissen, in te gaan in het eeuwig licht, alwaar al de goede en getrouwe Dienaars van onzen Heer, als zoo vele zonnen, blinken zullen, tot in de eeuwen der eeuwen.

Zijt dan overtuigd van en gevoelig over het groote aandeel, hewelk gijlieden in deze wonderdaden hebt, Allerliefsten ! En hebt gijlieden bespeurd, dat gij zoo gelukkig geweest zijt in dit werk, dat, nauwelijks begonnen, reeds zoo ver gevorderd is, laat toch, om Gods wille, uw liefde en uwen ijver niet verflaauwen, gijlieden verliest niets en uw interest is honderd voor één !»

RIJKENS «RELAAS» 1834-1835

wy zullen ons gebet hierom stieren aan God den gever en uitdeeler van alle goede alleen,

dat hy ulieden gelieft te beweegen om deel te nemen in deze luistervolle uitvoering van de Goddelyke besluiten over dit gedeelte van het menschdom door een gedeelte uwer tydelyke middelen aan deze groote bedoelingen dienstbaar te doen zyn, voegende uwe gebeden by de gift om die Gode aangener te maaken en er de goede uitwerking van te verzekeren. Laat anderen zich uitputten in het bouwen van kostelyke huizen en paleizen, in het oprigten van schouwburgen dans Zalen en logiën, in het aanleggen van vermaak- en lustplaatsen laat hen te duren pryzen najagen en is het mogelyk ook bekoomen alles wat het hart lust wat de lust kan begeeren en wat de begeerte verzadigen kan, wat is er van dit alles hetwelk in den dag des heeren de geringste vertroosting verschaffen kan ? helaas arme blinde en bedrogene stervelingen dan zult gy ontbloot van verdienste zijn !!

Uwe handelwyze allerliefsten door welke gy de vereering van uwen God bevorderen kunt, Zyne kerken en huizen gesticht, Zyne Dienaars geholpen, Zyne dwaalende Schapen vergadert, Zyne verwilderde Schepselen de door den redelyken mensch dikwerf zoo onredelyk als onnateurlyk veragte wezens opgezocht gevonden gekoesterd en van de laagste degradatie tot den verhevenen trap van leden der maatschappij van lidmaten der ware Kerk van erfgenamen des hemels opgevoerd hebt deze *myte* zeg ik zal ulieden als eene heldere sterre voorlichten en troosten om den geduchten dag van doodelyke

duisternissen in te gaan in het eeuwig licht alwaar al de goede en getrouwe Dienaars van onze heer als zoo veel zonnen blinken zullen tot in de eeuwen der eeuwen.

Zyt dan overtuigd van en gevoelig over het groot aandeel gylieden zult nemen in deze wonderdaden, allerliefsten, bespeurt gy dat uwen iever hier toe word (sic) opgewekt, laat hem om Gods wille niet verflaauwen gylieden verliest niets en uwen intrest is honderd voor één !»

RIJKENS «PLAN» 1837-1838

wy zullen ons gebet hier om stieren aan God den gever en uitdeeler van alle goede alleen,

dat hy ulieden gelieft te beweegen om deel te nemen in deze luistervolle uitvoering van de Goddelyke besluiten over dit gedeeld van het Menschdom om u zelve daaraan op te offeren of door een gedeelte uwer tydelyke middelen aan deze groote Bedoeling dienstbaar te doen zyn uwe gebeden voegen by de gift om die Gode aangenamer te maaken en er de goede uitwerking van te verzekeren. Laat andere zig uitputten in het bouwen van kostelyke huizen en paleizen in het oprigten van Schouwburgen en Danszaalen en Logiën in het aanleggen van vermaak en Lustplaatsen laat hun de deure pryzen najagen en is het mogelyk ook bekoomen alles wat het hart lust wat de lust kan begeeren en wat de begeerte verzadigen kan wat is er van dit alles het welk in den dag des heeren de geringste vertroosting verschaffen kan ? helaas arme blinde en bedroogene stervelingen dan zult gy ontblood van verdienste zyn !!

Uwe handel wyze Beminde Christen door welke gy de vereering van uwen God bevorderen kunt zyn huizen en gestichten zyne lydende ledematen vertroosten, zyne Dwaalende Schaapen vergadert zyne verwilderde Schepsele de door den redelyken mensch dikwerf zoo onredelyk als onnatuurlyk veragte wezens opgezogt gevonden gekoesterd en van de laagste Degradatie tot den verheven trap van Leden der Maatschappy van Lidmaten der waare Kerk van erfgenamen des hemels op gevoerd hebt dit zeggen wy zal ulieden als eene heldere Sterre voorligten en troosten om in den geduchten Dag van de Doodelyke duisternissen in te gaan in het Ewig licht alwaar al de goede en getrouwe Dienaars van onzen heer als zoo veel zonnen blinken zullen tot in de Eeuwen der Eeuwen.

Zyt dan overtuigd over het groot aandeel gy lieden zult gaan nemen in deze goede daden, beminde Christen, Bespeurt gy dat uwen iever hier toe word (sic) op gewekt laat hem om Gods wil niet verflaauwen gylieden verliest niets en uwen intrest is *honderd* voor één !»

AMEN

Tot besluit

De «diepe wortels» van de Kongregatie van de Broeders Xaverianen — waarover Stichter Rijken spreekt in zijn autobiografische schets — moeten dus blijkbaar worden gezocht bij Nerinckx en Le Sage. Door Le Sages geschriften las Rijken voor het eerst over de Amerikaanse Missie, en heel bepaald over Mgr. Dubourgs poging tot het stichten van een Broederkongregatie. Door diezelfde publicaties, versterkt door een jarenlang persoonlijk samenleven en samenwerken met Le Sage, verwierf Rijken bovendien een grondige bekendheid met het leven en de geest van de Vlaamse missionaris Karel Nerinckx.

Het was in de lijn van Dubourg maar vooral van Nerinckx, dat schoenmaker Rijken in juni 1839, met een kleermaker en een wever uit Belgisch Limburg als eerste gezellen, in de Ezelstraat te Brugge (op heden nr. 68) heel bescheiden met zijn «missie-instituut» van wal stak.

Pas op 4 september 1841, door de goedkeuring van de eerste «Regels» van de nieuwe kongregatie door Mgr. F.-R. Boussen, bisschop van Brugge, zou Rijkens instelling officieel de naam krijgen van Broeders van de Heilige Franciskus Xaverius of Broeders Xaverianen¹⁸. Maar reeds in januari van datzelfde jaar 1841 had Le Sage in zijn *Godsdienstvriend* een kort berichtje gepubliceerd over de Brugse stichting, hoewel die toen zelfs nog geen naam had. Het luidde¹⁹:

«*Theodorus Rijken*, een Noord-Brabander, en leekenbroeder-Missionaris, die reeds tweemaal de reis naar Noord-Amerika gedaan heeft, houdt zich te Brugge bezig met het oprigten eener congregatie van brave jonge ambachtslieden, om ook onder de wilden van America de weldaden der Christen beschaving te gaan verspreiden».

Met dat berichtje zitten we heel dicht bij de «verborgen oorsprong» of, zoals Rijken het uitdrukte, de «diepe wortels» die — menselijk

18. XGAR, LX-A-1 (A).

19. *De Godsdienstvriend*, Amsterdam, 1841, p. 95 ; (afschrift welwillend meege-deeld door F.J.M. Wassenaar S.J. in een brief van 4 mei 1948). Cf. ook G. GORRIS S.J., op. cit., I, p. 329.

gesproken althans — het ontstaan van de Xaverianen verklaren. Evenwel, toen Rijken in 1854 vanuit Brugge zijn eerste groep van zes missionarissen naar Amerika vergezelde, was de toestand in de States grondig verschillend van de situatie die Le Sage en Nerinckx hadden beschreven en waardoor Rijken oorspronkelijk was geïnspireerd.

De massale inwijking van Duitsers en Ieren, vooral vanaf 1840²⁰, nodigde Rijken uit tot een aanpassing van zijn plan. Nu ging het niet zozeer om de opleiding van de Indianen, speciaal door vakonderwijs²¹, maar wel om de godsdienstige opvoeding van de arme inwijkelingen : kinderen vooral uit katolieke Ierse en Duitse gezinnen. Met dat apostolaat zouden de Broeders Xaverianen hun missiewerk in de States beginnen toen ze, in augustus 1854, twee scholen openden te Louisville, in de staat Kentucky²².

Stichter Rijken stemde volledig in met die aanpassing die, na enkele moeilijke jaren, een grote bloei zou kennen. De beschrijving van die ontwikkeling ligt echter buiten het bestek van deze bijdrage, waar we enkel wilden speuren naar de verst bereikbare «wortels» van de Brugse — maar tevens internationale — Kongregatie van de Broeders Xaverianen.

20. Cf. C.E. McGUIRE, *Catholic Builders of the Nation*, Boston, Massachusetts, 1923, pp. 1-15, 63-83, 101-110 ; TH. ROEMER, O.F.M. Cap., *The Catholic Church in the United States*, St. Louis, Missouri, 1954, p. 211 : «From 663,000 in 1840 the number of Catholics increased to about 1,606,000 in 1850 ; and immigrants accounted for approximately 700,000 of this number. More than 500,000 of the immigrants came from Ireland, about 100,000 from Germany, (...)» ; J. TRACY ELLIS, *American Catholicism*, Chicago, Illinois, 1956, pp. 49-51.

21. Zie *Relaas* (1834-1835) en *Plan* (1837-1838), respectievelijk in XGAR, I-F-2 en I-F-1.

22. XGAR, II-A-5 ; BR. CAJETAN VAN TOURNHOUT, *Fragments from the History of the Xaverian Brothers*, Baltimore, Maryland, 1911, p. 16.

